

Gajdos Tibor

A SZABADKAI VÁROSI MÚZEUM KÉPZŐMŰVÉSZETI TÁRLATA

SZAZHATVAN ÉVES ÁTTEKINTÉS

Ha egy város képzőművészeti tevékenységének mozgalmasságát a megrendezett tárlatok számával lehetne meghatározni, úgy Szabadka az 1984—85. évi téli szezonnal országos viszonylatban is igen előkelő helyet foglalhatna el. Intézmények és alkotók, hivatásos művészek és amatőrök a város felszabadulási évfordulójának ürügyén vagy különösebb indok nélkül egymáson túltéve igyekeztek bemutatni a közönségnek az e tájon létrejött újabb és régebbi keletű képzőművészeti produktumokat. Az ilyen külterjessé alakult törekvések aztán az elkápráztató mennyiségi pozitívumokkal együtt magukban hordozzák a velük járó olyan veszélyeket is, mint amilyen az elhamarkodottság, a válogatási kritérium lazasága és az ad hoc munka más kísérő jelenségei. És természetesen a képzőművészeti jelenségek iránt érdeklődő közönség teherbírását is alaposan próbára teszik.

Ebben a versenyfutásban minden előzetes hírverés nélkül, visszavonultan végzett munkával készült, szerveződött a Városi Múzeum galériájának képzőművészeti tárlata, amely — jóllehet sem a meghívón, sem a kiállítás katalógusán nincs jelezve — nem csekély feladatra, több mint másfél évszázad alkotásának a bemutatására vállalkozott. Olyan festők és szobrászok műveit tette közszemlére, akik vagy szabadkai származásúak, vagy pedig itt alkottak.

A múzeum depójának homályából napfényre hozott képzőművészeti tárgyak természetesen csak a polgári jellegű művészeti tevékenységet reprezentálják, ami ezen a tájon a kulturált Európához viszonyítva nagy késéssel, csak a XIX. század elején kezdett igen szerény mértékben meghonosodni. Polgári, vagy ha úgy tetszik, világi művészeti tevékenység Szabadkán és környékén korábban már azért sem létezhetett, mert a művészi termékeket igénylő réteg, a városi polgárság kialakulása is csak sok gátló körülmény leküzdése után, lassú folyamatként ment végbe. A törökök kiűzése utáni időszakban, a tizennyolcadik század folyamán határőri tisztségviselőkkel átvedlett, városi orthonokkal rendelkező földbirtokosok, a polgári közigazgatás korifeusai és az óvatosan beszivárgó,

letelepülő kézműves és kereskedő réteg legfeljebb szentképekkel díszítette lakását; saját képmásukkal még nem kívántak hivalkodni. Ugyanakkor az egyháznak, elsősorban a ferencrendiek templomának, illetve kolostorának szívesen ajándékoztak szakrális jellegű alkotásokat, ismeretlen és ismert piktorok és művészkedő szerzetesek munkáit. Ezekre aztán mindig nagy gonddal írták ki a hithűségét ilyen formán kinyilvánító adakozó nevét, címeit és az ajándékozás évét.

A galéria derűs termeiben jó benyomást keltő, gondosan elhelyezett, a zsúfoltságot és túl sokat akarást ügyesen elkerülve kiállított 88 daraból álló kollekciónak ugyan nem nyújthat teljes képet arról az alkotó tevékenységről, amely a városban vagy a város számára bonyolódott a biedermeier korszakától napjainkig, de egy ismeretlen múlt századbéli festő arcképevel (Szusity János portréja) kezdődő, és a nagyobbra méretezett Szajkó István vászonnal lezáruló válogatás főbb vonalakban érzékelteti, hogy az Európában, illetve Közép-Európában kialakult irányzatok csaknem mindegyike elérte, de legalábbis érintette Szabadka képzőművészeti horizontjait. Igaz, néha kerülőkkel, bonyolult történetű vargabetyűkkel, és csak később, a huszadik század elejétől emelkedik a város kulturális élete olyan szintre, hogy hosszabb-rövidebb időre a helyszínhez kötődő művészeknek otthonává válják.

Lyka Károly *A táblabírák korának művészete* című, 1924-ben kiadott munkájában többször is megemlíti Schmidt József festő nevét, de szabadkai vonatkozású működéséről nem tesz említést. Pedig nem csupán négy kiállított portréja, hanem a galériának a tartalékában és magángyűjteményekben is található munkái, valamint felkutatott dokumentumok bizonyítják, hogy a briliáns technikájú festő évekig dolgozott ezen a tájon életes, jól karakterizáló képmásain, túltéve magát a kor stílusának sokszor lagymatag kispolgári modorosságán. Rendelői a város és a környéken feltört új arisztokraták, mágnások, közigazgatási tisztségviselők, elsősorban a bajsai Vojnitsok, az Almási Rudics báró család, Antunovićnak, Pilosarevićok és más előkelőségek soraiból kerültek ki. Ezek a családi esetenként nagyobb arcképcsarnokot is létesítettek, ezek azonban az idők folyamán sajnálatosan szétszóródtak és Szabadkán csak a töredékeik maradtak meg. Schmidt kortársa, a budai Schöft Ágoston, aki 1825 és 1830 között a Teréz templom nagy oltárképeit festette, ugyancsak kapott arcképfestési megbízatást a fent említett családotól, de ezek a munkák elkerültek a városból, így közülük egy sem szerepelt a kiállított művek között, mint ahogy számos korabeli festő Szabadkán keletkezett munkáját is elveszítettnek tekinthetjük.

Az említett okokból a biedermeier vagy a táblabíró stílus korszak ezen a tárlaton Schmidttel le is zárul, hogy bizonyos ugrással a század közepétől a tájunkon és a Közép-Európában feltörő romantikus realizmus képviselőjének, a Szabadkán született Aksentije Marodićnak adja át helyét. Négy festménye közül kettőt a Matica srpska képtára kölcsönzött a kiállításra, ami szerencsés megoldás, mert éppen ezek az alkotások (*Olasz csiszoló és fiatal nő portréja*) jellemzőbbek a fiatal Marodić

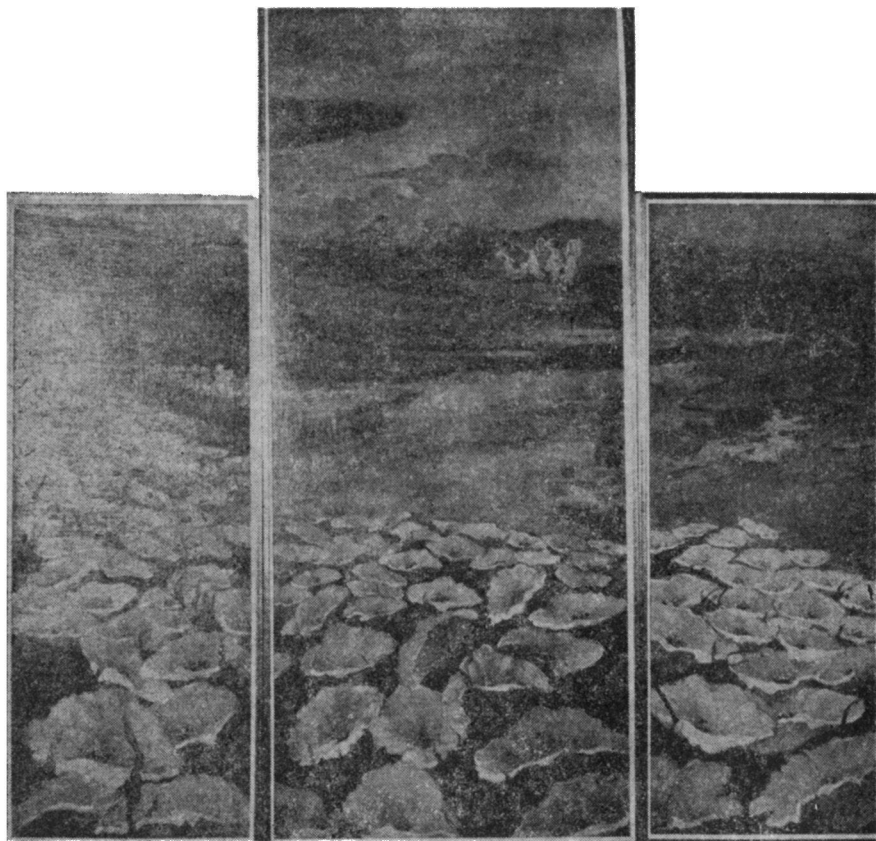
Schmidt Josef: Pinković Rajmunda portréja, 1827. (fotó: A. J.) A Városi Múzeum anyagából.

tevékenységére. Ez a két festmény szabadabb, kötetlenebb ecsetkezeléssel, a fény és árnyék erőteljesebb hangsúlyozásával jött létre, míg a két másik vászon — egy férfi és egy női képmás — pedánsan kidolgozott, „elkentebb”, szolid, de akadémikusan ható munkák. Marodić, a vele kapcsolatos irodalomban kialakult véleménnyel szemben élvezte a város támogatását és Szabadka ösztöndíjával végezte bécsi tanulmányait. Alkotásainak nagyobb része a Matica srpska képtárának tulajdonában van.

A romantikus festészetnek volt még egy Szabadkán született elkötelezettje: Mesterházy Kálmán. Sajnálatos, hogy a tragikus életű festő egyetlen művével sem találkozhatunk ezen a tárlaton. A Városi Múzeum egyszerűen nem rendelkezik ilyennel, jóllehet néhány szerényebb méretű festménye magángyűjteményben megtalálható. Annyit mégis el kell mondani róla, hogy 1883-ban ő rendezte meg a város első képzőművészeti kiállítását — kevés sikerrel. Egy képet láthatunk a tárlaton Sólymosi Lajostól, aki évtizedeken át rajztanárként működött a város területén és kisméretű tájképével jó képességű, már az impresszionizmus fuvallatától érintett festőként válhat újra ismertté, valamint Ikotics Sándortól, akinek *Parasztasszony* című jól restaurált vászna alapos mesterember kezére vall. A kiállítás XIX. századi anyaga ezzel le is zárul, habár a galéria rendelkezik Szirmai Antal-képekkel, melyeket ez a Szabadkáról Budapestre elszármazott festőművész a város megrendelésére készített. Valószínűleg hatalmas méretük akadályozta e jelentős alkotások beiktatását.

A huszadik század elején keletkezett művek kollekciója mind stiláris, mind tematikai szempontból változatosabb az előbbi időszakokban létrejött munkáknál. Ez a helyzet nem csak a rendelkezésre álló alkotások nagyobb számából, hanem abból is ered, hogy ezekben az években a portréfestés domináns szerepe már háttérbe szorul, sőt megszűnik. Az Európa felől áramló újabb irányzatok, mint például az impresszionizmus, valamint a tért hódító szecessziós törekvések behatolnak a Szabadkán lassan kialakuló képzőművészeti tevékenységbe. Ez az az időszak amikor nemcsak elvándorolnak a művészek nagyobb központok felé, hanem idegenből is jönnek, s hosszabb-rövidebb időre le is telepednek itt. Ezenkívül egyes fiatal festők tanulmányaik befejezése után visszatérnek és Szabadka válik működésük központi színhelyévé. A tizenkilencedik század végén kialakult polgárság ebben az időszakban kezd a képzőművészeti tevékenység iránt komolyabb érdeklődést mutatni.

A kiállítás szervezője az új évszázad anyagának élére Telcs Ede Szabadkához kötődő, akkortájt fiatal szobrász *Danoló paraszt(?)* című ismert terakottját állította, habár ez az alkotás egy átmeneti korszakra emlékeztető népi motívumból merítette ihletét és nem utal újítási törekvésre. Ugyanakkor a Szabadkán letelepedett Aczél Henrik a szecesszió legfrissebb áramlatát hozta a városba, grafikai, festészeti és iparművészeti síkon egyaránt. A kiállításon látható *Tündérek tánca* című triptichonja a stílus klasszikus darabjának és a tárlat egyik figyelemreméltó

Aczél Henrik: Tündérek tánca, 1904. (fotó: A. J.) A Városi Múzeum anyagából.

műtárgyának tekinthető. A háttérben táncot lejtő figurák és az előtérben kihangsúlyozott vízililiomok az irányzat akkor még felfelé ívelő pályájára emlékeztetnek.

Stipan Kopilović egészen más szférákban igyekezett kibontakozni. A kiállításon bemutatott képei, de különösen a *Hajó a Szajján* című olaja az érett impresszionizmus e tájon addig nem ismert szabadságát és festőiségét prezentálja figyelemre méltó színvonalon. Ezek a képek egy korán kettétört pálya lehetőségeit tükrözik. De a művészi megtorpanásokat és látóhatárok beszűkülését mégsem Kopilovićnál kell hangsúlyozni. Az örökösen küszködő, olykor feltörő, majd ismét alábukó alkotókat legkorábban Jelena Čović, majd tanítványa, Angela Mačković sorsában és munkáiban fedezhetjük fel. Kiállított képeik — eredetiek és másolatok, egy-egy villanásnyira ihletet és képzettséget sugallnak, rajzaik müncheniesen tiszták, ám a teljes kibontakozás útjára sohasem léptek.

Velük ellentétben egy még gyerekkorában Szabadkára került majdani festő, Oláh Sándor, ugyancsak a müncheni iskola tanítványa és követője, hat évtizedes működésével megeremtette saját, teljesnek mond-

ható művészi integritását. A tehetsége, képzettsége és a körülmények adta lehetőségeken belül kialakította sajátos oláhi stílusát, kéken fátyolozott festőiségét. Küszködve, megkeseredetten, olykor elvágyszorozva és időnként nyomorogva és betegen, hű maradt egyéniségéhez, hogy a lelkiismeretes mester mintaképeként maradjon meg az utókor emlékezetében. Hat kiállított festménye, de különösen *Interieur* című kolorisztikusabb vászna és két önarcképe (egyik 1907-ben, a másik 1950-ben készült!) ezt a szívós, tiszteleltre méltó művészi hitvallást sugározzák.

A magyarországi emigráns festők, Hódi Géza és Lenkei Jenő egymástól elválasztva kaptak helyet a tárlaton, és igen szerényen egy-egy képpel vannak képviselve. Ez a két különböző vérmérsékletű művész az első világháborút követő húszas években bírta a város műpártolójának vendégszeretetét, de közülük elsősorban Hódi hagyott maga után jelentős nyomokat. A kiállításon látható Hódi-akvarell a festő többször visszatérő szibériai emlékeit idézi, míg Lenkei pasztell képmezeje nem jellemzően ezt a lírai alkatú művészt.

A tárlat anyagának időrendi elrendezésétől eltérően egy korban idősebb festőt megkerülve Farkas Béla és Csincsák Elemér műveiről kell megemlékeznünk. Azonos sajátosságuk hogy az első világháborúval nagyjából lezárult szecessziós felfogást átmentették a két háború közötti korszakra. Ez a stílus ugyan egyiküknél sem egyértelműen és kizárólagosan nyilvánult meg, de legjobb munkáik csaknem mindegyikében kimutatható. Ha együtt említjük ezt a két festőt, ez távolról sem jelent valamiféle azonosítást. Farkas Béla képei — a tárlaton láthatók és a tudatunkba vésődöttek — egy életbe tévedt vándor álmvilágának kivetítései. Pasztelljei lehetetlenül finoman cizellált, érzelmes látomások, olajfestményei viszont (mint például a tárlaton függő *Rőzsehordó asszony*) evilágibb felfogásban, határozottabban vannak megfogalmazva. Csincsák Elemér emberi és festői gyökerei merőben eltérő talajból táplálkoztak. Vállalkozó szellemű, az életre fogékonyabb, utazgató egyénisége réha elvonta figyelmét a művészi cselekvés mezejéről, de mindig visszatért, és akkor maradandó műveket alkotott. Négy kiállított munkája, de különösen *Női portréja* legjobb oldaláról mutatja be a festőt.

Az előbbiekhöz hasonlóan, a következő két festő párosítása sem követi a kiállítás elrendezési sorrendjét, de Balázs G. Árpád és Miloš Babić rokonvonásai is indokoltá teszik ezt a módszert. Ők voltak ugyanis a két háború közötti időszakban az avantgarde törekvések Szabadkához kötődő képviselői, miután azonban nemcsak ebben a vidék: városban, de az akkori Jugoszlávia jelentősebb központjaiban sem tudtak ezekkel az irányzatokkal érvényesülni, néhány évi kísérletezés után elfogadhatóbb, a közízlésnek megfelelő stílusokra tértek át. Balázs esetében ez a folyamat a húszas években zajlott le, de a kiállításon csupán egy, a *Ritmus* című rajza ad ízelítőt ebből a korszakból. A később keletkezett monotypiai expresszionista elkötelezettségének őszinteségét bizonyítják. Babić megdöbbentő konstruktivista-kubista víziói még a húszas évek végén fogalmazódtak meg, de csak a harmincas évek derekán öltöttek végső

Stipan Kopilović: *Hajó a Szajánán, 1908.* (fotó: A. J.) A Városi Múzeum anyagából.

formát. Két kiállított nagyméretű vászna, de különösen *A háború látomása* nagyvonalúan megoldott festői produkció.

Gyelmis Lukács, aki ezen a tárlaton senkivel sem hasonlítható össze, hosszú festői pályafutására Szabadkáról indult, de tanulmányainak színhelyétől, a napfényes Olaszország és az ottani festészet büvkörétől csak egy évtized után tudott elszakadni. Később Budapesten telepedett le, ahol élete végéig alkotott, ám a firenzei iskola hatása végigvonul teljes alkotói opusán. Az 1941-ben festett *Nagy aktja* a kiállítás egyik legszebb, igen merészen kivitelezett festménye. Geréb Klára grafikust három finomművű litográfia, illetve rézkarc képviseli, és ennyi is elég annak megítélésére, hogy az elmúlt háború tragikumában elveszett művésznő egy egész korszakra kiterjedő pótolhatatlan űrt hagyott maga után. Mamuzsics Magda egyetlen festménye csak sejteti az e tájról régen eltávozott festőné képességeit, Stevan Jenovac szintén egy munkával, az *Ökrök a vályúnál* című vásznával emlékezteti a tárlatlátogatót, hogy ez az alkotó rövid élete folyamán nálunk is leadta névjegyet.

*

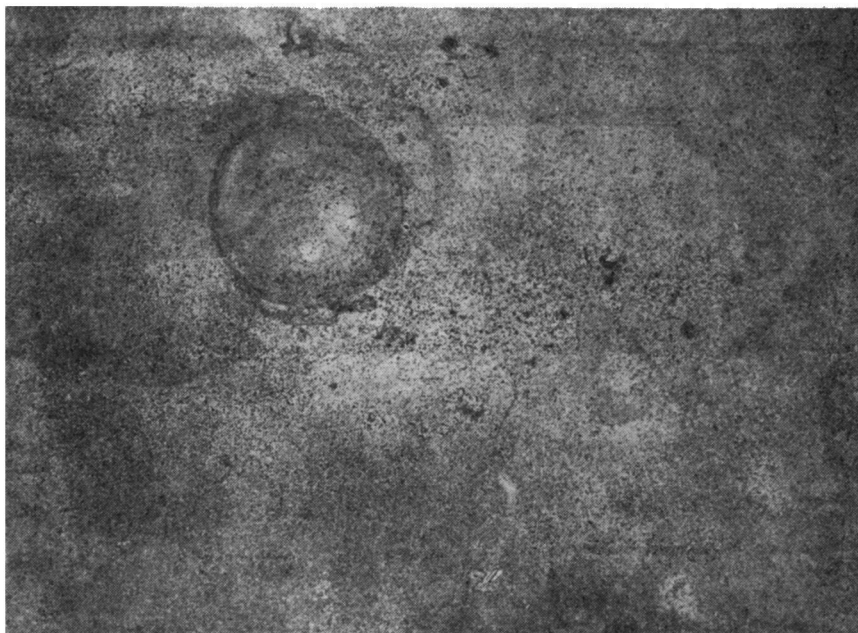
A Szabadka képzőművészeti történetét tárgyaló értekezésekben és tanulmányokban egyesek az új korszak kezdeteként a felszabadulás utáni évek jelenségeit és eseményeit, külön a Hangya által vezetett esti rajz-

kurzust, mások egy későbbi terminust, Aleksandar Luković konvencióktól eltérő kiállításának megnyitását jelöli meg. Ezek a meghatározások nem alaptalanok, de mégsem egészen pontosak, mert az újnak csak feltételesen nevezhető korszak már a második világháborút megelőző években vette kezdetét. Azokban az utolsó, néhány békésnek mondott években tűntek fel Hangya, Almási, Bosán, Erdei, Ács, akik már akkor — és az 1938-as kiállításon együttesen — hirdették egy új generáció új eszméinek előretörését és hadat üzentek a kispolgári ízlésnek, tartalmi és formai szempontból egyaránt. Hárman közülük ezen a tárlaton is találkoztak.

Hangya András három festményével, a régebbi keletű *Téli tájjal*, valamint két érettebb munkával van jelen. Nagyobb formáturájú temperája a *Lányka* és *Utca* című ihletett vászna a legjobb oldaláról reprezentálja a Zágrábba szakadt festőt. Almási Gábor 1939-ben mintázott *Diáklánya* és az 1950-ben készült *Magvető* erőteljes realista plasztikák, habár még a szobrász autodidakta korszakát idézik. De képzett és elmélyült alkotó kezére vall Oláh Sándort ábrázoló mellszobra, mely lélektani tanulmányoknak is tekinthető. Modernebb felfogásban keletkezett munkái nem kerültek a kiállítási anyagba. Bosán György, aki hármuk közül a legkorábban szakított a hagyományos látásmóddal, egyetlen munkájával, a *Sárga virág* című 1954-ben festett vásznával képviseli hűvösen kimért, mesterfokra emelt festészetét. A föltételesen „régí gárdának” nevezhető csoporthoz még két név csatlakozhat. Az idősebb Mihajlo Dejanović életének második felét élte le Szabadkán, ahol festészettel díszlettervezői működése mellett foglalkozott. Két kiállított festménye korábbi munkájának eredménye. A *Moulin Rouge* (1954) és a *Csendélet* (1957) még színdúsabb, életvidámabb éveire emlékeztet. Petrik Pál festészete kezdetben a hangyai és a belgrádi iskola talajából táplálkozott. Ez a szellem hatja át a *Kalapos férfi* portréja és az *Autóbuszra várva* című olajfestményeit. Később a kísérletezési hajlama került előtérbe és az 1963-ban kombinált technikával készült *Tiszapart* már ilyen irányú elkötelezettségét hirdeti.

Talán ez az a pont, ahol a jelenlevő festők felsorolását öt szobrász-kiállító beiktatásával kell megszakítani, annak ellenére, hogy generációs szempontból nem tartoznak össze. Hárman, Ana Bešlić, Glid Nándor és Kalmár Ferenc egy hosszabb fejlődési folyamat eredményeként jutottak el ahhoz az átváltozáshoz, mely a kötöttebb realista szemlélettől a legmodernebb irányzatokig, az elvontsághoz vezetett. Ana Bešlić két bemutatott plasztikája ennek a fejlődésnek az eredményeit tükrözi. A Marija Crnoborit ábrázoló márványszobor talán már az absztrahálás csúcspontját jelzi. Glid Nándor szobra, *A fájdalom apotézisa* (bronz, 1972) a radikálisan leredukált formákkal is megrázó hatást kelt. Kalmár Ferenc a kisméretű elvont szimbólumok művelője. Noha kiállított műve egy emlékmű kicsinyített makettje, mégis költői hangulaton sugároz. Két következő szobrászunk Oto Logo és Sava Halugin már eredetileg is az elvontság talajáról indultak alkotói pályájukra, és csak kivételesen

Szajkó István: *Csak a csillagpor ér valamit*, 1980. (fotó: A. J.) A Városi Múzeum anyagából.

teljesítenek konkrétabb tárgyú megbízásokat. Logo munkájában a fémek különleges lehetőségeit aknázza ki, míg Halugin a fehér márvány finom síkjaiba vési gondolatait. Hogy a kiállított szobrászmunkák valahogy elvesznek a tárlat termeiben, az csekély számuk mellett kis méretüknek is tulajdonítható.

Mivel a szobrászok összevonásával meghúztuk az elképzelt határvonalat a „régii” és újabb festőgeneráció között, a továbbiakban tiszteletben tarthatjuk a tárlat szervezője által meghatározott sorrendet. Szilágyi Gábor festészetét már indulásától az igényesség jellemzi. Visszafojtott, kissé hideg színeit geometrikus vonalakba ágyazza, hogy idővel nyitottabb, kolorisztikusabb bácskai látomásait a táj jellegzetes szimbólumaival népesítse be. A tárlaton bemutatott két festménye fejlődésének korábbi szakaszaiból származik. Sáfrány Imre három kiállított alkotása olyan derűt és életességet áraszt, mintha aznap kerültek volna le a festő állványáról. Nagy vászna, a *Bogáncs* lendületesen merész festői tett, egy korán eltávozott művész vérbőségét kiáltja világgá; temperája, a *Virág* pedig nagyvonalúságában is kellemes, esztétikus látvány. Az előbbiektől eltérő alkatra vallanak Winkler Imre festményei. A tragikus sorsú, zárkózott festő-poéta munkásságára a bensőséges líraiság, a kisebb formátumok kedvelése, a gondos, de nem pepecselő kimunkálás a jellemző. Egyetlen kiállított olajfestménye, a *Párizsi utca* szabadabban felhordott harmonikus színfoltokból állt össze.

Tomislav Šebeković, a Belgrádban élő, képeivel gyakran hazalátogató

festő szigorúan fegyelmezett, csendet parancsoló műveiről ismert, a kiállításon azonban egy kevésbé hermetikus, mozgalmasabb, korábbi festménye, az 1954-ben keletkezett *Belgrád* című munkája képviseli. Az ő esetében is kimutatható, hogy egyetlen művel mennyire nehéz megfogalmazni az alkotók igazi értékeit. Faragó Endre ilyen szempontból szerencsésebb munkával van jelen. Az 1964-ben festett *Szabadkai külváros* súlyos drámai feszültséggel telített, alkotó tevékenységének legjobb korszakából ered. Torok Sándor, a nonfiguratív festészet szabadkai úttörője *Mark sziklái Prilepben* című pasztellje muzikálisan ható vonalaival, jól összehangolt színskálájával eterikus hatású alkotás. Petar Šadi a városban kissé háttérbe szorított grafika aktívabb művelője. Finomművű foto-realista aktaival tette ismertté nevét. Ezen a tárlaton az 1980-ból származó *Vadgesztenye* sorozat egyik kimunkált példányával találkozhatunk. Ana Bukvić nagyobb méretű vásznanon fejezi ki a maga eszközeivel a természet és az ember viszonyának érzelmi vonatkozásait. Természet az árnyékban az elnevezése annak a 100x100 cm formátumú festményének, melyben meglelhetjük művészi filozófiáját és törekvését. Szajkó István nem csak képzőművészetünk jelenét, de talán jövőjét is képviseli ezen a tárlaton. 1955-ben született, nagyon alaposan képzett festő, aki e tájon szokatlan ambícióval aktivizálta alkotóképességeit. Az új figuráció törekvéseivel kezdte pályafutását, de le is tér erről az útról, hogy elvontabb jelzésekkel tegye változatosabbá festészetét. A kiállított, 1980-ban keletkezett *Csakis a csillagpor ér valamit* című képe is ilyen hajlamokra utal.

*

A Schmidttől Szajkóig terjedő százhatvan éves távolság jól áthidalódott ezen a nagyszabású kiállításon, melynek sikeres kivitelezéséért Baranyi Annának, a Városi Múzeum művészeti osztálya vezetőjének jár elismerés. A vállalkozásnak természetesen hiányosságai is vannak, de ezek elsősorban tárgyi eredetűek. Így például megengedhetetlen, hogy a képtár csaknem negyvenéves fennállása után még nem rendelkezik Mesterházy festménnyel, vagy egy Rasztik István képpel. Különösen a Mesterházy mű hiánya fájó, mert olyan szabadkai születésű művészről van szó, akinek jelentőségét csak az elkövetkező időkben kell megvilágítani. Munkáinak felkutatása olyan feladat, melyért nem csak helyben, de a határon túl is fáradozni érdemes. A szobrászok közül Eberhardt János és Keller Albert munkái várnak besorolásra. Keller esetében más anyag hiányában Gaál Ferenc síremlékének, a szecesszió e kitűnő szobrászalkotásának kicsinyített márvány másolata is ürpótló lenne.

A tárlat lényegében a Honi Képtár állandó kiállítása, melynek gazdag, teljességre törekvő anyagát egy bővített térfogatú kiállítási csarnokban szeretnénk megismerni. Az ilyen átfogó vállalkozás már természeténél fogva sem szorítkozhat képzőművészeti életünk nem is oly csekély múltjának és jelenének megismertetésére; jellegéből eredően a jövő feladatainak irányát is mutatja.